

Безпековий вимір українсько-російських відносин навколо Криму в політичній діяльності Народного Руху України у 1991–2008 рр.

Андрій Ткачук, аташе з питань оборони Посольства України у республіці Австрія

У статті розглянуто безпековий вимір українсько-російських відносин навколо Криму в політичній діяльності Народного Руху України. Досліджено ключові політичні заяви НРУ, що стосувалися Криму та розташованої в Севастополі військової бази Чорноморського флоту РФ. Дана оцінка позиції політичної сили щодо російської політики в Криму. З'ясовано, що в своїй діяльності члени НРУ звертали постійну увагу на відсутність чіткої державної політики української влади стосовно Криму та розташованого на півострові військового контингенту Російської Федерації. У більшості випадків НРУ вказував, що саме відсутність продуманої української політики в Криму поруч із діяльністю самої Росії є каталізатором дестабілізуючих подій на півострові. Окрему увагу «рухівці» звертали на діяльність різного роду культурно-просвітницьких формувань на території АР Крим, які були повністю лояльними до Росії. Крім цього, особливий акцент у статті зроблено у позиції НРУ щодо базування Чорноморського флоту РФ. З'ясовано, що у візії політичної сили наявність ЧФ РФ в Криму дестабілізуюче впливала не лише на суспільно-політичну ситуацію в Криму, але й по всій території України. Водночас «рухівці» вказували, що відсутність продуманої української політики в двосторонніх взаєминах навколо Криму у подальшому могла перерости у повномасштабний конфлікт. Окреслено основні пропозиції НРУ щодо можливого врегулювання напруження в двосторонніх відносинах. Зроблено висновки про те, що 1991–2008 рр. Народний Рух України як політична сила чітко усвідомлював приховані загрози для національної безпеки, які містилися в українсько-російських відносинах навколо Криму. Водночас, не зважаючи на численні політичні заяви та звернення до вищого керівництва держави, пропозиції, озвучені НРУ, жодним чином не були взяті до уваги, що в майбутньому стало каталізатором початку російської відкритої агресії проти України.

Ключові слова: *Крим; Чорноморський флот; політика; українсько-російські відносини*

The security dimension of Ukrainian-Russian relations around Crimea in the political activity of the People's Movement of Ukraine in 1991–2008th.

Andriy Tkachuk, Defense Attach Embassies of Ukraine in the Republic of Austria

In this general article with security dimension of Ukrainian-Russian relations around Crimea in the political activity of the People's Movement of Ukraine is discussed. The key political statements of the PMU concerning the Crimea and Sevastopol military base of the Black Sea Fleet of the Russian Federation were investigated. An assessment of the position of political force on Russian policy in the Crimea is given. It was found out that in their activity, the members of the PMU paid constant attention to the lack of a clear state policy of the Ukrainian authorities regarding the Crimea and the military contingent located on the peninsula of the Russian Federation. In most cases, the PMU pointed out that the lack of well thought-out Ukrainian policy in the Crimea along with the activity of Russia itself is a catalyst for destabilizing events on the peninsula. Particular attention of the «Rukhivtsy» paid attention to the activity of various cultural and educational groups in the Crimea, which were completely loyal to Russia. In addition, the special emphasis in the article is made in the position of the PMU on the base of the Black Sea Fleet of the Russian Federation. It was found out that in the vision of political power, the presence of the Black Sea Fleet of Russia in the Crimea was destabilizing not only on the socio-political situation in the Crimea, but also throughout the territory of Ukraine. At the same time, «Rukhivtsy» indicated that the lack of well-thought Ukrainian policy in bilateral relations around Crimea could further develop into a full-scale conflict. The main proposals of the PMU concerning the possible regulation of tension in bilateral relations are outlined. It is concluded that in 1991–2008 the People's Movement of Ukraine as a political force was clearly aware of the hidden threats to national security contained in the Ukrainian-Russian relations around Crimea. At the same time, in spite of numerous political statements and appeals to the top government of the state, the proposals voiced by the PMU did not take into account in any way that in the future they became a catalyst for the beginning of Russian open aggression against Ukraine.

Keywords: *Crimea; Black Sea Fleet; politics; Ukrainian-Russian relations*

Измерение безопасности украинско-российских отношений вокруг Крыма в политической деятельности Народного Руха Украины в 1991–2008 гг.

Андрей Ткачук, атташе по вопросам обороны Посольства Украины в республике Австрия

В статье рассмотрено безопасное измерение украинско-российских отношений вокруг Крыма в политической деятельности Народного Руха Украины. Исследовано ключевые политические заявления НРУ, касающиеся Крыма и расположенной в Севастополе военной базы Черноморского флота РФ. Данная оценка позиции политической силы относительно российской политики в Крыму. Установлено, что в своей деятельности члены НРУ обращали постоянное внимание на отсутствие четкой государственной политики украинских властей по отношению к Крыму и расположенного на полуострове военного контингента Российской Федерации. В большинстве случаев НРУ указывал, что именно отсутствие продуманной украинской политики в Крыму рядом с деятельностью самой России является катализатором дестабилизирующих событий на полуострове. Особое внимание «руховцы» обращали на деятельность разного рода культурно-просветительских формирований на территории АР Крым, которые были полностью лояльными к России. Кроме этого, особый акцент в статье сделан в позиции НРУ относительно базирования Черноморского флота РФ. Установлено, что в видении политической силы наличие ЧФ РФ в Крыму дестабилизирующее влияла не только на общественно-политическую ситуацию в Крыму, но и по всей территории Украины. В то же время «руховцы» указывали, что отсутствие продуманной украинской политики в двусторонних отношениях вокруг Крыма в дальнейшем могло перерасти в полномасштабный конфликт. Определены основные предложения НРУ относительно возможного урегулирования напряжения в двусторонних отношениях. Сделаны выводы о том, что 1991–2008 гг. Народный Рух Украины как политическая сила осознавала скрытые угрозы для национальной безопасности, содержащихся в украинско-российских отношениях вокруг Крыма. В то же время, несмотря на многочисленные политические заявления и обращения к высшему руководству государства, предложения, озвученные НРУ, никоим образом не были приняты во внимание, что в будущем стало катализатором начала российской открытой агрессии против Украины.

Ключевые слова: Крым; Черноморский флот; политика; украинско-российские отношения

У 1990-х рр. відновлена Українська держава увійшла в якісно новий та надзвичайно важливий період своєї історії. Переживаючи етап переходу до існування в статусі самостійної держави, вона повинна була послаблювати взаємозв'язки з колишньою метрополією – Росією, оскільки лише в такому випадку Україна отримувала реальний шанс на утвердження в якості самостійної, європейської демократичної держави. Такі обставини змушували тогочасні політичні сили приділяти особливу увагу розробці політики національної безпеки. Серед політичних партій, які виникли напередодні прийняття Акту про відновлення державної незалежності України у 1991 р. та відігравали значну роль в її суспільно-політичному житті впродовж першої декади її незалежності був Народний Рух України (далі – НРУ). Створений як якісно нова державницька політична сила НРУ добре розумів важливість врахування російського чинника при розробці політики національної безпеки держави. Більше того, члени НРУ були активними учасника-

ми політичних дискусій, що точилися навколо взаємин із Росією. До слова, остання розглядала Україну як сферу своїх особливих інтересів та намагалася зберегти свій вплив на суспільно-політичне життя в ній. Одним із засобів збереження російського впливу на Україну був Чорноморський флот та півострів Крим, які після розпаду СРСР в політичних колах РФ трактували як виключно «російські».

Незважаючи на те, що після розвалу Радянського Союзу Крим, який після закінчення Другої світової війни був фактично розбудований виключно завдяки зусиллям УРСР, залишився в складі України у статусі Автономної республіки (далі – АР Крим), через діяльність різного роду проросійських організацій, а також наявність значної кількості проросійськи налаштованого населення він залишався активним важелем російського впливу на українську політику, становив загрозу національній безпеці. Такий стан речей розуміли в НРУ, часто вказуючи на негативні тенденції в двосторонніх відносинах. Як засвідчив подальший розвиток подій, попри

запевнення в «дружніх / братських» відносинах Росія підступно анексувала Крим та здійснила військове вторгнення на територію України. В таких умовах особливої актуальності набули наукові студії, що стосуються впливу політичних партій на формування політики національної безпеки України в умовах російської військової агресії. Однією з них є кримська тематика.

Дослідження позиції українських політичних партій, зокрема НРУ, щодо безпекового виміру українсько-російських відносин навколо Криму дозволить з'ясувати особливості геополітичної візії однієї з найбільших політичних партій, що коли-небудь існували в Україні. Саме тому метою даної статті є вивчення позиції Народного Руху України щодо російського чинника у формуванні національної безпеки України на прикладі українсько-російських відносин навколо півострова Крим.

У вітчизняному науковому дискурсі окреслена проблема не стала об'єктом окремого спеціального дослідження. Як виняток можна згадати наукові студії українських політологів, істориків та правників, що стосувалися розвитку російсько-українських відносин у новітній період історії після розвалу СРСР. Серед таких праць слід звернути увагу на роботи О. Мардаренко та С. Овсієнко [20], Ю. Діденко [8], О. Гарань [5, 6], С. Бондаренко [1, 2], Гончарук [7], Н. Кіндрачук [19] та ін. Втім, аналіз вітчизняної історіографії вказує на те, що озвучена тема не отримала належного висвітлення, а тому становить собою значний інтерес для вивчення та буде актуальною для комплексного дослідження в майбутньому.

Заснований на початку осені 1989 р. НРУ з'явився у той переломний момент української історії, яка визначила подальшу долю існування не лише СРСР, але й усього світу. Майже 70-річний термін перебування в складі СРСР спричинив глибоку політичну та соціокультурну кризу, вирішення яких ознаменувало б остаточне врегулювання питання існування чи не існування Української держави і нації взагалі [1, с. 104]. Будучи широкою коаліцією консолідованих національно-демократичних сил, НРУ став своєрідним спрямовуючим вектором для національно-демократичного руху [2, с. 81], який забезпечив перехід від пасивного сприйняття рішень до готовності самостійно їх виробляти та нести за них відповідальність. Домінування національної ідеї дозволяло визначити Народний Рух України як виразни-

ка інтересів українського народу [21, с. 17]. Саме «рухівці», як тоді називали учасників НРУ, відіграли роль катализатора демократичних процесів, формуючи своєю радикальною позицією рішучість, впевненість і відданість ідеї демократичної, правової та самостійної України, забезпечення її національної безпеки.

З моменту розвалу СРСР українсько-російські відносини супроводжувалися постійними спробами Москви зберегти офіційний Київ у зоні свого контролю. Взаємне дипломатичне визнання та задекларовані наміри розвивати взаємовигідні міждержавні відносини у баченні російських теоретиків існували лише у тому випадку, якщо вони відповідали стратегічним інтересам РФ зі збереження свого впливу над Україною, що містилися в реваншистській стратегії Кремля щодо нашої держави. А тому будь-які самостійні кроки України як незалежної держави миттєво викликали негативну реакцію в РФ.

В НРУ розуміли, що Росія намагатиметься нав'язати свою політичну волю Україні через різного роду важелі, яких у колишньої союзної метрополії залишалося чимало. Однією з них був Крим. Агресивні дії Росії з підтримки кримського сепаратизму, а також висунення територіальних претензій щодо України не змусили себе довго чекати. 25 січня 1992 р. на Великій Раді Руху було ухвалено Звернення до членів Ради Безпеки ООН, у якому «рухівці пропонували» перенести на 6-ти місячний термін пропозиції затвердження Російської Федерації постійним членом Радбезу. Причиною ухвали такого звернення стало те, що Росія, беручи під своє підпорядкування майно, армію та фінанси колишнього СРСР, фактично оголошувала економічну блокаду Україні та пред'являла їй територіальні претензії [24, Арк. 7]. Однак вже у підсумковій Ухвалі від 9 травня 1992 р. члени Малої ради НРУ жодним чином не вказували на причетність Росії до подій в Криму, обмежившись згадкою лише про «гкчп'їста Багрова», який на тлі «політики загравання та безперервних поступок шовіністам» з боку української влади поставив півострів «перед загрозою кровавої міжусобиці» [22, арк. 14]. Через деякий час Центральний провід НРУ звернув увагу на російське втручання в події в Придністров'ї, вказавши, що саме Росія та Румунія є причинами кровопролитного конфлікту [23, арк. 39].

У серпні 1992 р. НРУ виступив з критикою

дій першого президента України Л. Кравчука стосовно долі Чорноморського флоту і входження України в Співдружність незалежних держав (далі – СНД). Підписання домовленостей з Росією члени НРУ розцінювали як «ще один болючий удар по нашій державній незалежності». У заяві політичної сили йшлося, що для розбудови державності «меншим злом був би навіть перехід до України тільки частини флоту, ніж створення прецеденту спільних з Росією військових частин із базуванням їх на українській землі». Тодішній співголова НРУ В. Чорновіл вважав, «створення СНД відразу після всеукраїнського референдуму, коли Україна мала унікальні шанси на здобуття дійсної незалежності, так і подальше поступове втягування України в спільні імперські структури – частина єдиного плану, ланки єдиного імперського ланцюга, накинута на шию України» [12, арк. 58].

У червні 1993 р. Мала Рада НРУ ухвалила заяву щодо українсько-російських переговорів навколо ситуації в Криму та на Чорноморському флоті. Члени НРУ заявили, що мають серйозні підстави вважати, що в цих документах були зафіксовані поступки на користь Росії й на шкоду державності України. В двосторонній українсько-російській угоді, на думку членів НРУ, містилися положення, реалізація яких спричиняла шкоду державному суверенітету. Зокрема, це була згода української влади на розподіл не лише флоту, але й берегових військ, споруд, що перебували під юрисдикцією України. НРУ вбачав у цьому небезпечний прецедент виникнення російської державної власності та дислокації військ РФ на території Криму, що відкривало шлях до посилення сепаратизму в інших регіонах України. Натомість угода, що стосувалася участі РФ у фінансуванні соціально-економічної сфери Севастополя та інших міст Криму, давала усі підстави для економічного контролю над Кримом. НРУ звинувачував у такому стані речей непослідовну політику президента Л. Кравчука в питаннях зовнішньої та внутрішньої політики, розбудови Збройних сил України та зміцнення територіальної цілісності [9, арк. 4].

Зважаючи на активізацію антиукраїнських сепаратистських сил в Криму, НРУ відверто вказував, що вони користувалися підтримкою урядових кіл Росії. Цілком справедливо «рухівці» вважали, що усі кроки, спрямовані на «розшматування України і розпалювання громадянської війни, ескалації конфлікту між

Україною та Росією», активно заохочувалися депутатами Державної Думи РФ не без відома російського президента Б. Єльцина. Чорноморський флот та російські вимоги вивести українські збройні формування з Криму відігравали не останню роль в цьому конфлікті, оскільки були грубим порушенням Конституції України. НРУ вимагав від світової спільноти вжиття активних заходів, спрямованих на припинення втручання у справи суверенної Української держави, а також надання гарантій безпеки та територіальної цілісності України [18, арк. 52-53].

Зважаючи на події в Чеченській республіці Ічкерія в 1990-х, НРУ заявляв, що російська армія становить серйозну загрозу безпеці України, оскільки перебуває на її території. Саме тому члени партії пропонували ухвалити рішення про виведення за межі нашої держави всіх російських військ, дислокованих на її території, та посилення захисту державних кордонів України [15, арк. 66].

Після підписання українсько-російського договору щодо розподілу Чорноморського флоту НРУ звернув увагу, що «кримське питання» та й проблема Чорноморського флоту стала своєрідною «національною проблемою». Угоди в Ялті й Дагомисі трактувались як принизливі та нерівноправні, щоправда позитивним моментом вважалось збереження Севастополя в складі України. Як вважали в НРУ, ухвалений документ мав досить загальний характер і потребував серйозних уточнень і коректив у пункті роздільного базування Чорноморського флоту РФ та Військово-Морських Сил України. НРУ вимагав чіткого визначення місця базування ВМФ України в Севастополі, а також термінів і умов оренди військово-морської бази Росією згідно з принципами міжнародного права та з урахуванням існуючої міжнародної практики. Крім цього, вимагалось визначити статус іноземних військ на території України та громадянський статус російських військовослужбовців і членів їхніх сімей [13, арк. 75].

НРУ підтримував підписання широкомасштабного Договору з РФ про дружбу, співробітництво та партнерство, оскільки вбачав у ньому механізм налагодження добросусідських і справді партнерських стосунків. Однак у політичній силі вказували також і на те, що Росія вирішила піти іншим шляхом, намагаючись швидко повернути втрачений статус світової наддержави за рахунок

сусідніх націй, і її справжньою метою було не допустити інтеграції України в європейські та трансатлантичні структури. Після проведення Росією військових тренувань на території заказника «Байдарський» у 2001 р. НРУ вимагав запровадження негайного парламентського контролю через проведення таких навчань, а оскільки Росія «грубо та цинічно» порушила двосторонній договір щодо розташування Чорноморського флоту РФ на території України та відмовлялася від компенсації завданих збитків, НРУ заявляв, що ініціюватиме денонсації цих угод та обстоюватиме позицію остаточного виведення російських військ з території України, що, зрештою, і відповідало українській конституції. Водночас була поставлена вимога призупинити членство України у складі усіх структур СНД та невідкладного розгляду українським парламентом проекту Постанови, внесеної фракцією НРУ, про вихід України із Міжпарламентської Асамблеї СНД [14, с. 42-44].

Як уже згадувалось, базування Чорноморського флоту РФ в Криму в НРУ розглядали як найбільшу перешкоду становленню України як незалежної держави. Водночас у політичній силі висловлювали обурення через замовчування українськими ЗМІ низки інцидентів, пов'язаних із присутністю на території України військових формувань іншої держави. Обурення НРУ викликав і той факт, що для широкого загалу залишався невідомим зміст зустрічей між представниками українського та російського урядів, які обговорювали різноманітні аспекти перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі. Представники політичної сили вимагали оприлюднення звіту щодо перебування Чорноморського флоту РФ на території Криму та окремо відзвітувати про угоди і домовленості навколо ЧФ РФ, ухвалення рішень стосовно його базування в Україні і розподіл повноважень щодо цього питання [16, с. 151-153]. Гостро відреагували в НРУ на українсько-російський конфлікт навколо острова Тузла у 2003 р. У даному випадку дії РФ у партії розцінювали як провокаційні та спрямовані на поглиблення кризи в двосторонніх відносинах. У візії НРУ поряд із висуненням територіальних претензій, погрозами застосування зброї Росія розв'язала справжню інформаційну війну, що розпалювала шовіністичні настрої в російському суспільстві [11, с. 36-37].

У 10-ту річницю укладення Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією в 2007

р. НРУ виступив з широкою заявою, у якій охарактеризував підписання угоди як «завершення 5-ти літнього переговорного процесу, період напруженості і сепаратистських провокацій, спроб реалізувати територіальні претензії до України». У той же час статус Чорноморського флоту РФ станом на 2007 р. характеризувався як «специфічний» і безпосередньо пов'язувався з політикою президентів України Л. Кравчука (президент у 1991–1994 рр.) та Л. Кучми (президент в 1994–2004 рр.). Поділ Чорноморського флоту у НРУ вважали стратегічною помилкою (якщо не зрадою) Л. Кравчука. А подальша поступливість Л. Кучми, на думку НРУ, дала змогу Росії досягти своєї геополітичної мети – залишитися й закріпитися на території України, зберегти дієві важелі впливу на Україну, що дозволяли їй реалізовувати стратегію глибокого і системного втручання у її внутрішні справи. В НРУ вказували на те, що російський флот, користуючись бездіяльністю місцевої і центральної влади, здійснює в Україні діяльність, неприйнятну військовим структурам. Зокрема, до такої було віднесено пропагандистську, ідеологічну, культурницьку, освітянську діяльність, спрямовану на громадян України в Криму і Севастополі. І хоча реальної реакції з боку влади не було, НРУ вдалося чи не єдиному серед українського політикуму звернути увагу на проблему безпеки в двосторонніх відносинах [3, с. 396-398]. Не ставлячи під сумнів необхідність виконання підписаних угод, НРУ вимагав приведення діяльності базованих в Криму військових сил РФ у сувору відповідність до вимог законодавства України, а у вищих органів влади України – у терміновому порядку вжити заходів щодо безумовної реалізації урядових документів зі здійснення контролю за діяльністю Чорноморського флоту. Крім цього, НРУ вимагав укладення додаткової домовленості про заборону бойового застосування сил флоту РФ, які були дислоковані в Україні, та негайного їх виведення з нашої території на випадок загрози конфлікту РФ з третьою стороною. Поряд з вимогами проведення незалежного аудиту та фахової експертної оцінки фондів, інвентаризації земельних ділянок та акваторій, переданих у тимчасове користування ЧФ РФ, найважливішою ініціативою НРУ було негайне проведення переговорів по узгодженню графіку поетапного виведення ЧФ РФ з української території з терміном його завершення до травня 2017 р [3,

с. 396-398].

У 2008 р. НРУ вкотре звертав увагу на перебування Чорноморського флоту РФ в Україні, що, за словами самих рухівців, «негативно впливало на національну безпеку в політичному, міжнародно-правовому, соціально-економічному, гуманітарному, екологічному, оборонному, міграційному вимірах». НРУ звертав увагу на те, що органи місцевого самоврядування Севастополя тривалий час перебувають під контролем Росії, а тому ухвалюють різного роду антиконституційні рішення. Політична сила висловлювала занепокоєння через широко розгорнуту діяльність створених навколо Чорноморського флоту сателітних організацій, що були легалізовані в правовому полі України. В НРУ вказували, що під прапором «співпраці» Чорноморського флоту РФ з відповідними українськими місцевими органами освіти, культури, науки, інформації здійснювалася стратегія глибокого і системного втручання у внутрішні справи України. Зрештою «рухівці» резюмували, що завдяки цьому Чорноморський флот РФ перетворився на потужний культурно-політичний, ідеологічний і пропагандистський інструмент глибокого проникнення в усі соціально-ментальні тканини українського суспільства в Севастополі та й в Криму [17].

НРУ стверджував, що першопричиною загроз українській нацбезпеці була відсутність обґрунтованої, логічної і послідовної державної політики не лише на рівні випередження, але й навіть реагування на дії антиукраїнських сил в Криму. Безконтрольна діяльність російських військових формувань на території півострова, на думку членів НРУ, аж до 2017 р. могла зробити Україну «заручницею багатьох небезпечних непередбачуваних подій». Саме тому НРУ виступав з ініціативою «укomплектувати керівництво державних органів в АР Крим патріотами України». Крім цього, посилення потребували правоохоронні органи, а українські громадяни – ефективного захисту від погроз фізичного насильства з боку проросійських організацій. «Рухівці» вимагали негайної ліквідації діяльності на території Криму різного роду козачих» та інших парамілітарних формувань та рішуче покінчити з незаконним рекрутуванням населення Криму і Севастополя в російське громадянство, зупинити антидержавну діяльність засобів масової інформації. Знову ж таки було вказано на необхідність приведення діяльності сил ЧФ РФ у сувору відповідність до вимог Закону України

«Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». Елементи системи забезпечення застосування ЧФ РФ ядерної зброї мали бути вивезені з території України як без'ядерної держави. Цікавим та оригінальним, на наш погляд, є твердження діячів НРУ про те, що саме українські ВМС мають виступати центром тяжіння всіх відповідальних державницьких сил півострова, мають стати природним каналом поширення української культури, мови і державницької ідеї. В НРУ вказували, що потужнішого механізму реалізації українських інтересів у цьому анклаві Україна просто не має і всяке посилення ВМС автоматично посилювало політичний вплив офіційного Києва в Севастополі і Криму загалом. Пропонувалося створення в системі державних органів спеціального органу з моніторингу тимчасового перебування Чорноморського флоту РФ на українській території, на який було б покладено відповідальність за оперативний контроль усіх питань, що виникають навколо цієї ситуації [17].

Не минули в НРУ і такого важливого чинника, що впливав на національну безпеку України, як Верховна Рада АР Крим. «Рухівці» вказували на численні факти відвертої агресивної антидержавницької риторики кримського парламенту, яка суперечила українському законодавству. Зокрема, була звернена увага на те, що у вересні 2008 р. низка фракцій ВР АРК з правлячої коаліції влаштували під стінами парламенту і на пленарному засіданні провокації, спрямовані на підтримку агресивних дій РФ проти незалежної Грузії. Це супроводжувалось розміщенням в стінах парламенту АР Крим антиукраїнських гасел та «прикрашенням» трибуни прапорами неіснуючих держав Південної Осетії та Абхазії. Однак жодного, як вказували в НРУ, спротиву таким діям з боку керівництва ВР АРК не спостерігалось. Натомість більшістю голосів було ухвалене рішення про підтримку військових дій РФ та Чорноморського флоту у Грузії, а також звернення до Верховної Ради України з вимогою визнання маріонеткових Абхазії та Південної Осетії. «Рухівці» звертали увагу на те, що парламентарі Криму дозволяли собі речі, які далеко виходили за сферу їхніх повноважень. Зокрема, НРУ звертав увагу на те, що у депутатів АР Крим викликав невмотивоване обурення факт підписання у грудні 2008 р. у Вашингтоні Хартії про стратегічне

партнерство між Україною та США. Тракувалося як «ганебне та принизливе» для України та її керівництва обговорення цієї ситуації у кримському парламенті, що закінчилось ухваленням рішення про неприпустимість відкриття офіційного представництва США у Сімферополі. В умовах, коли керівництво ВР АРК ініціювало прийняття ВР України Закону України про продовження на один рік (з 4 до 5 років) повноважень депутатів ВР АРК, Народний Рух вважав неприпустимим постановку такого питання. Члени НРУ ініціювали розслідування обставин ухвалення цих рішень депутатами ВР АРК та негайне скасування всіх політичних рішень, які були прийняті та відверто суперечили її повноваженням і Конституції України [10].

Народний Рух України як державницька політична сила у час своєї діяльності виступав за налагодження добросусідських відносин України із сусідніми державами, зокрема з Росією. З нею пропонувалося розвивати двосторонні відносини на паритетних засадах, повагою до державного суверенітету та відмовою від будь-яких територіальних претензій. Однак російська політика щодо Криму дозволяла НРУ стверджувати, про деструктивну та ворожу діяльність Росії, спрямовану проти національної безпеки України. НРУ ставив під сумнів законність

українсько-російських домовленостей щодо Чорноморського флоту, які на думку представників політичної сили, дестабілізуюче впливали не лише на суспільно-політичну ситуацію в Криму, але й по всій території України. Водночас «рухівці» вказували, що відсутність продуманої української політики в двосторонніх взаєминах навколо Криму у подальшому могла перерости у повномасштабний конфлікт. НРУ пропонував можливе вирішення кримської проблеми у двосторонніх відносинах. У візії НРУ для цього центральним органам державної влади слід було повністю укомплектувати керівництво АР Крим з українських патріотів, забезпечити надійну роботу правоохоронних органів, припинити діяльність різноманітних «казачих» формувань на території півострова, які займалися відвертою антиукраїнською пропагандою. НРУ також неодноразово виступав за створення державного органу з моніторингу виконання Росією взятих на себе зобов'язань щодо базування Чорноморського флоту в Криму. У різний час «вага» та значимість політичної сили у суспільстві зменшувалась. Тому на цьому тлі низка різких та, на наш погляд, пафосних заяв НРУ, які стосувалися безпекового чинника в українсько-російських відносинах навколо Криму та ЧФ РФ виглядали, щонайменше, непродуманими.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бондаренко С. Історичні передумови виникнення Народного Руху України в контексті відродження української державності / С. Бондаренко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2004. – Вип. 2. – С. 104-109.
2. Бондаренко С. Роль Народного Руху України у національно-політичному житті українського народу наприкінці 80-х–на початку 90-х років ХХ століття: сучасний стан та перспективи розвитку / С. Бондаренко // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 9. – С. 80-84.
3. Відозва НРУ до 10-ї річниці підписання базових угод про статус та умови тимчасового перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України // Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – С. 396–398.
4. Гарань О. В. Становлення та діяльність політичної опозиції в Україні у 1988–1991 роках: автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / О. В. Гарань. – Київ, 1996 р. – 82 с.
5. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності / О. В. Гарань. – Київ: Знання, 1992. – 48 с.
6. Гарань О. В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України) / О. В. Гарань. – Київ: Либідь, 1993. – 200 с.
7. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Г. І. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 378 с.
8. Діденко Ю. В. Державотворчі ініціативи депутатів Народного Руху України у сфері міжнародних відносин / Ю. В. Діденко // Інтелігенція і влада. – 2009. – Вип. 16. – С. 105-113.
9. Заява Малої Ради НРУ з приводу переговорів України з Російською Федерацією стосовно ситуації в Криму та на Чорноморському флоті. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 1, спр. 177.

10. Заява Народного Руху України щодо антидержавницьких дій Верховної Ради Автономної Республіки Крим 21 лютого 2009 р. Прийнято Центральним Проводом Народного Руху України 21.02.2009 року м. Київ. – Режим доступу <http://www.rukh.team/about/documents/>
11. Заява Народного Руху України щодо територіальних претензій з боку Російської Федерації. Рішення керівних органів Народного Руху України (ухвали, заяви, звернення): вересень 2003 р. – Київ, 2004.
12. Заява НРУ з критикою дій Президента України Л. Кравчука стосовно долі Чорноморського флоту і входження України в Союз незалежних держав Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 1, спр. 146.
13. Заява НРУ у зв'язку з підписанням угоди між Україною і Росією стосовно Чорноморського флоту Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 2, спр. 12.
14. Заява XI Всеукраїнських Зборів (З'їзду) Народного Руху України з приводу українсько-російських відносин. XI Всеукраїнські Збори (З'їзд) Народного Руху України 5–6 травня 2001 р.: Матеріали. Документи. – Київ, 2001. – 120 с.
15. Заява Центрального Проводу НРУ у зв'язку з подіями у Чеченській республіці Ічкерії із закликом до Президента України прийняти рішення про виведення за межі держави всіх російських військ Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 2, спр. 12.
16. Заява Центрального Проводу НРУ щодо забезпечення інтересів національної безпеки України у відносинах з Російською Федерацією. Народний Рух України: ухвали, заяви, звернення за 2001–2003 роки. – Київ, 2003. – 370 с.
17. Звернення Народного Руху України до Президента України та Уряду України щодо загроз національній безпеці в Криму 5 вересня 2008 р. – Режим доступу: <http://www.rukh.team/about/documents/>
18. Звернення НРУ до громадян України з огляду на активізацію антиукраїнських сепаратистських сил в Криму Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 2, спр. 12, арк. 52 зв.–53.
19. Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989–1991 рр. / Н. Кіндрачук. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 199 с.
20. Мардаренко О. В. Джерельна база вивчення українсько-російських відносин у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр.) / О. В. Мардаренко, С. Л. Овсієнко // Інтелігенція і влада. Серія : Історія. – 2013. – Вип. 28. – С. 197-205.
21. Народний Рух України. Всеукраїнські Збори (1990; Київ) // Документи. – Нью-Йорк, Нью-Джерсі: Пролог, 1991. – 74 с.
22. Ухвала Малої Ради НРУ з приводу ситуації в Криму і створення на півострові територіальної автономії Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп. 1, спр. 145.
23. Ухвала Центрального Проводу НРУ щодо подій в Придніпров'ї та необхідності захисту інтересів українців у цьому регіоні Молдови Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 270, оп.1, спр. 144.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України. Ф. 270. НРУ. Офіційні документи і матеріали. – Оп. 1. – Спр. 156. Листи НРУ до Президента України, міністерства закордонних справ, осередків НРУ, громадської української діаспори про захист української державності, проведення масово політичних заходів, надання допомоги демократичним силам, з організаційних та інших питань діяльності НРУ. – Арк. 1-73.

REFERENCES

1. Bondarenko, S. (2004). Istorychni peredumovy vynyknennia Narodnoho Rukhu Ukrainy v konteksti vidrodzhennia ukraïnskoi derzhavnosti. [Historical prerequisites for the emergence of the People's Movement of Ukraine in the context of the revival of Ukrainian statehood]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii, 2*, 104-109 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, S. (2012). Rol Narodnoho Rukhu Ukrainy u natsionalno-politychnomu zhytti ukraïnskoho narodu naprykintsi 80-kh–na pochatku 90-kh rokiv XX stolittia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The role of the People's Movement of Ukraine in the national-political life of the Ukrainian people in the late 80's and early 90's of the XX century: the current state and prospects of development]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny, 9*, 80-84 [in Ukrainian].
3. Vidozva NRU do 10-yi richnytsi pidpysannia bazovykh uhod pro status ta umovy tymchasovoho perebuвання Chornomorskoho flotu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy [Records of the Rukh to the 10th anniversary of the signing of the basic agreements on the status and conditions of the temporary stay of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine]. (2009). *Provisnyky svobody, derzhavnosti i demokratii*:

Dokumenty i materialy. Do 20-yi richnytsi stvorennia Narodnoho Rukhu Ukrainy. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Haran, O.V. (1996). Stanovlennia ta diialnist politychnoi opozytzii v Ukraini u 1988–1991 rokakh. [Formation and activity of the political opposition in Ukraine in 1988-1991]. *Extended abstract of Doctor`s thesis.* Kyiv
5. Haran, O.V. (1992). *Vid stvorennia Rukhu do bahatopartiinosti [From the creation of the Movement to multi-party system].* Kyiv: Znannia. 48 s [in Ukrainian].
6. Haran, O.V. (1993). *Ubyty drakona (Z istorii Rukhu ta novykh partii Ukrainy) [Kill the dragon (From the history of the Movement and the new parties of Ukraine)].* Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
7. Honcharuk, H.I. (1997). *Narodnyi Rukh Ukrainy. Istoriiia [People`s Movement of Ukraine. History].* Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
8. Didenko, Y.V. (2009). Derzhavotvorchi initsiatyvy deputativ Narodnoho Rukhu Ukrainy u sferi mizhnarodnykh vidnosyn [State-building initiatives of deputies of the People`s Rukh of Ukraine in the field of international relations]. *Intelihentsiia i vlada, 16,* 105-113 [in Ukrainian].
9. Zaiava Maloi Rady NRU z pryvodu perehovoriv Ukrainy z Rosiiskoiu Federatsiieiu stosovno sytuatsii v Krymu ta na Chornomorskomu floti [Statement of the Small Council of the Rukh regarding the negotiations between Ukraine and the Russian Federation regarding the situation in the Crimea and the Black Sea Fleet]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TSDAHO) Ukrainy, f. 270, op. 1, spr. 177, ark. 4* [in Ukrainian].
10. *Zaiava Narodnoho Rukhu Ukrainy shchodo antyderzhavnytskykh dii Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym 21 liutoho 2009 r. Pryiniato Tsentralnym Provodom Narodnoho Rukhu Ukrainy 21.02.2009 roku m.* Kyiv [Statement of the People`s Movement of Ukraine regarding anti-state actions of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea on February 21, 2009 Adopted by the Central Guard of the People`s Movement of Ukraine on 21.02.2009, Kyiv]. Retrieved from: <http://www.rukh.team/about/documents/> [in Ukrainian].
11. Zaiava Narodnoho Rukhu Ukrainy shchodo terytorialnykh pretenzii z boku Rosiiskoi Federatsii [Statement of the People`s Movement of Ukraine regarding territorial claims by the Russian Federation]. (2004). *Rishennia kerivnykh orhaniv Narodnoho Rukhu Ukrainy (ukhvaly, zaiavy, zvernennia): veresen 2003 r.* Kyiv [in Ukrainian].
12. Zaiava NRU z krytykoiu dii Prezydenta Ukrainy L. Kravchuka stosovno doli Chornomorskoho flotu i vkhodzhennia Ukrainy v Soiuz nezaleznykh derzhav [Statement by the NRU criticizing the actions of the President of Ukraine L. Kravchuk regarding the fate of the Black Sea Fleet and the entry of Ukraine into the Union of Independent States]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TSDAHO) Ukrainy, f. 270, op. 1, spr. 146 ark. 58* [in Ukrainian].
13. Zaiava NRU u zviazku z pidpysanniam uhody mizh Ukrainoiu i Rosiieiu stosovno Chornomorskoho flotu [Statement of the NRU in connection with the signing of an agreement between Ukraine and Russia regarding the Black Sea Fleet]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO) Ukrainy, f. 270, op. 2, spr. 12, ark. 75-75zv* [in Ukrainian].
14. Zaiava XI Vseukrainskykh Zboriv Narodnoho Rukhu Ukrainy z pryvodu ukrainsko-rosiiskykh vidnosyn [Statement of the XI All-Ukrainian Assembly (Congress) of the People`s Movement of Ukraine on the Ukrainian-Russian relations]. (2001). *XI Vseukrainski Zbory (Zizd) Narodnoho Rukhu Ukrainy 5-6 travnia 2001 r.: Materialy. Dokumenty.* Kyiv [in Ukrainian].
15. Zaiava Tsentralnoho Provodu NRU u zviazku z podiiamy u Chechenskkii respublitsi Ichkerii iz zaklykom do Prezydenta Ukrainy pryiniaty rishennia pro vyvedennia za mezhi derzhavy vsikh rosiiskykh viisk [Statement by the Central Rukh of the Rukh in connection with the events in the Chechen Republic of Ichkeria with a call to the President of Ukraine to make a decision on the withdrawal of all Russian troops from the state]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO) Ukrainy, f. 270, op. 2, spr. 12, ark. 66* [in Ukrainian].
16. Zaiava Tsentralnoho Provodu NRU shchodo zabezpechennia interesiv natsionalnoi bezpeky Ukrainy u vidnosynakh z Rosiiskoiu Federatsiieiu [Statement of the Central Rada of the Rukh to ensure the interests of Ukraine`s national security in its relations with the Russian Federation]. (2003). *Narodnyi Rukh Ukrainy: ukhvaly, zaiavy, zvernennia za 2001–2003 roky.* Kyiv [in Ukrainian].
17. *Zvernennia Narodnoho Rukhu Ukrainy do Prezydenta Ukrainy ta Uriadu Ukrainy shchodo zahroz natsionalnii bezpetsi v Krymu 5 veresnia 2008 r. [Appeal of the People`s Movement of Ukraine to the President of Ukraine and the Government of Ukraine on threats to national security in Crimea, September 5, 2008].* Retrieved from: <http://www.rukh.team/about/documents/> [in Ukrainian].
18. Zvernennia NRU do hromadian Ukrainy z ohliadu na aktyvizatsiiu antyukrainskykh separatystskykh syl v Krymu [Appeal of the NUU to the citizens of Ukraine in view of the activation of anti-Ukrainian separatist forces in Crimea Central]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TSDAHO) Ukrainy, f. 270, op. 2, spr. 12, ark. 52zv. 53* [in Ukrainian].
19. Kindrachuk, N.M. (2013). *Za Ukrainu nezalezhnu. Rol Narodnoho Rukhu Ukrainy u zdobutti nezalezhnosti Ukrainy: 1989–1991 rr. [The role of the People`s Movement of Ukraine in gaining the independence of Ukraine:*

1989-1991]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

20. Mardarenko, O.V., & Ovsienko, S.L. (2013). Dzherelna baza vyvchennia ukrainsko-rosiiskykh vidnosyn u politychnii diialnosti Narodnoho Rukhu Ukrainy (1989–1998 rr.) [Source base for the study of Ukrainian-Russian relations in the political activity of the People's Rukh of Ukraine (1989-1998)]. *Intelihentsiia i vlada. Seriia : Istoriiia*, 28, 197-205 [in Ukrainian].

21. *Narodnyi Rukh Ukrainy. Vseukrainski Zbory (1990. Kyiv) [People's Movement of Ukraine. All-Ukrainian Assembly (1990; Kyiv)]*. (1991). Dokumenty. – Niu-York, Niu-Dzhersi: Proloh [in Ukrainian].

22. Ukhvala Maloi Rady NRU z pryvodu sytuatsii v Krymu i stvorennia na pivostrovi terytorialnoi avtonomii [Decree of the Small Council of the NRU concerning the situation in the Crimea and the creation of a territorial autonomy on the peninsula]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TSDAHO) Ukrainy*, F. 270, op. 1, spr. 145, ark. 14 [in Ukrainian].

23. Ukhvala Tsentralnoho Provodu NRU shchodo podii v Prydniprovi ta neobkhdnosti zakhystu interesiv ukraintsev u tsomu rehioni Moldovy [The Central Election Commission's decision on events in the Dnipro region and the need to protect the interests of Ukrainians in this region of Moldova]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TSDAHO) Ukrainy*, f. 270, op. 1, spr. 144, ark. 39 [in Ukrainian].

24. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO) Ukrainy*. F. 270. NRU. *Ofitsiini dokumenty i materialy*. – Op. 1. – Spr. 156. *Lysty NRU do Prezydenta Ukrainy, ministerstva zakordonnykh sprav, oseredkiv NRU, hromadskoi ukrainskoi diaspory pro zakhyst ukrainskoi derzhavnosti, provedennia masovo politychnykh zakhodiv, nadannia dopomohy demokratychnym sylam, z orhanizatsiinykh ta inshykh pytan diialnosti NRU [Letters of the Rukh to the President of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs, the branches of the Rukh, the public Ukrainian diaspora on the protection of Ukrainian statehood, mass political measures, assistance to democratic forces, organizational and other issues of the Rukh]*. – Ark. 1-73 [in Ukrainian].

Ткачук Андрій Павлович

Канд. іст. наук, аташе з питань оборони
Посольство України у республіці Австрія
А-1180, м. Відень, вул. Нааффгасце, 23

Tkachuk Andriy

PhD, Defense Attaché
Embassies of Ukraine in the Republic of Austria
23, Naaffhasse str., Vienna, A-1180, Austria

Email: zbruch1919@gmail.com

Цитування: Ткачук А. П. Безпековий вимір українсько-російських відносин навколо Криму в політичній діяльності Народного Руху України у 1991–2008 рр. / А. П. Ткачук // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 2. – С. 59-68.

Citation: Tkachuk, A.P. (2019). Bezpekovyi vymir ukrainsko-rosiiskykh vidnosyn navkolo Krymu politychnii diialnosti Narodnoho Rukhu Ukrainy u 1991–2008 rr. [The security dimension of Ukrainian-Russian relations around Crimea in the political activity of the People's Movement of Ukraine in 1991–2008th]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (2), 59-68.

Стаття надійшла / Article arrived: 16.01.2018

Схвалено до друку / Accepted: 20.02.2019